

ที่มาภาพ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

05

โครงสร้างเนื้อหาในประกาศการพระราชพิธีสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์*

The Structure of Royal Ceremony Announcements during the Ayutthaya and Rattanakosin Period

ดวงกมล ธงชมเชย **

Dongkamol Thongchomchay

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวคิดและความสำคัญของการกล่าวอัญเชิญ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในประกาศการพระราชพิธี” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ รุณรา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา เป็น
โครงการที่ได้รับการสนับสนุนจาก สกว. ภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-
สังคมศาสตร์ ประจำปี 2561

** นักศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทยและภาษาวัฒนธรรม
ตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาโครงสร้างเนื้อหาในประกาศการพระราชพิธีสมัญยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ผลการวิจัยพบว่า ประกาศการพระราชพิธีทั้งสองสมัย มีโครงสร้างเนื้อหาหลัก 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนประณามพจน์ ส่วนเนื้อหา และส่วน ปังนิมบท โครงสร้างย่อยของประกาศการพระราชพิธีสมัญยอยุธยาอย่างองการแข่ง น้ำ เป็นต้นแบบในการสร้างโครงสร้างย่อยในส่วนเนื้อหาของประกาศการพระราช พิธีในยุคหลัง องการแข่งน้ำมีโครงสร้างย่อยจำนวน 6 โครงสร้าง ได้แก่ สดุดีสิ่ง คักดีลสิทธิ ตำนาน เรื่องพระราชพิธี เชิญลิ่งศักดีลสิทธิ เรื่องพระมหากษัตริย์ ขอพร ประกาศการพระราชพิธีสมัญรัตนโกสินทร์ได้นำโครงสร้างย่อยขององการแข่งน้ำ มาปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม 2 โครงสร้างย่อย ได้แก่ เรื่องประวัติศาสตร์ และชื่อเมือง ต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ ผู้วิจัยพบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเนื้อหา มี 3 ประการ ได้แก่ การใช้ประกาศการพระราช พิธีในพระราชพิธีที่ต่างจากตัวต้นเค้า อิทธิพลด้านศาสนา และสถานภาพของพระ มหากษัตริย์

คำสำคัญ: ประกาศการพระราชพิธี, โครงสร้างเนื้อหา, วรรณกรรมสมัยอยุธยา, วรรณกรรมสมัย รัตนโกสินทร์

Abstract

This article examines the structure of royal ceremony announcements during the Ayutthaya and Rattanakosin periods. According to the research, the structure of royal ceremony announcements is divided into 3 main sections: the invocation section, the content section and the epilogue section. The study also identified the structure of royal ceremony announcements in the Ayutthaya period as using the Ongkan Chaengnam prototype for creating sub elements in the content section of the royal ceremony announcements during the later period. Ongkan Chaengnam has 6 sub structures: Honoring Divinity, Legend, the Royal Ceremonies, Invoking Divinity, the King and the Benediction. Royal ceremony announcements in the Rattanakosin period changed the sub structure during the Ayutthaya period to adjust and increase the 2 sub structures: history and the city's name that was under the domination of the king. It is seen that there are important changes to the structure of the royal announcements which are based on religious influence and the status of King.

Keywords: Royal Ceremonies Announcement, Structure of content, Literary works of Ayutthaya period, Literary works of Rattanakosin period

1. ความนำ

ประกาศการพระราชพิธี เป็นวรรณคดีกลุ่มหนึ่งที่ใช้อ่านเพื่อประกอบการพระราชพิธี ใช้สำหรับขับอ่านเพื่อแจ้งข้อมูลเกี่ยวกับพระราชพิธี เช่นความเป็นมาของพระราชพิธี จุดมุ่งหมายของพระราชพิธี รายละเอียดของพระราชพิธี เป็นต้น ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้ร่วมพระราชพิธีรับรู้ทั่วกัน (ชัยรัตน์ พลमुख 2552: 20) โดยผู้ค้นคว้าเรื่องประกาศการพระราชพิธีให้ความเห็นว่าประกาศการพระราชพิธีนั้นมีปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเห็นว่าโครงการแข่งน้ำถือเป็นประกาศการพระราชพิธีในกลุ่มประกาศเทวดาเรื่องแรกที่ใช้ในพระราชพิธีศรีสังฆปานกาลตั้งแต่สมัยอยุธยา พระวินิจฉัยในสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอว่า

ประกาศต่างๆ ย่อมมีมานานแล้ว คันรากแก้วมีอยู่สองทาง คือประกาศเทวดาอย่างหนึ่ง ประกาศมนุษย์อย่างหนึ่ง ประกาศเทวดานั้นแรกที่เดี๋ยวก็มีมนตร์ เป็นคำสรรเสริญเทวดา เชิญมาให้ทำอะไรให้ตามความปรารถนา มีมาในคัมภีร์พระเวทเพนประเดิม แล้วแจกลูกมาเพนโครงการแข่งน้ำ โครงการดำน้ำลุยเพลิง บูชาเทพนพเคราะห์ สดุดีสังเวย สักเคเชิญเทวดามาฟังธรรม ประกาศบรมราชาภิเษกต่อจากสักเคประกาศพิธีตรุษและอื่นอีกเหล่านี้เป็นแขนงมนตร์ทั้งสิ้น...

(สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 4 2536: 129)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงรวบรวมประกาศ การพระราชพิธีต่างๆ ตีพิมพ์เป็นหนังสือประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 และ ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2 ได้จัดโครงการแข่งน้ำเป็นประกาศการพระราช พิธีด้วยเช่นกัน ดังคำอธิบายในหนังสือประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 ความว่า “ประกาศแข่งน้ำโคลงห้า พราหมณ์อ่านเมื่อเวลาทรงศีลแล้ววันถือ น้ำโคลงห้านี้มีมาแต่ครั้งกรุงเก่า” (กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2508: 1) จะเห็น ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ใช้คำเรียกโครงการแข่งน้ำ ว่าประกาศแข่งน้ำโคลงห้า ทรงถือว่าโครงการแข่งน้ำเป็นประกาศอย่างหนึ่ง จึงได้นำไปรวบรวมในหนังสือประกาศการพระราชพิธี

นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานความเห็นที่ “บรรดาหนังสือบทกลอนแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาซึ่งมี ฉบับอยู่บัดนี้ ถ้าว่าโดยอายุ ดูเหมือนลิลิตแข่งน้ำพระพิพัฒน์สัจจาจะแต่ง ก่อนกว่าเพื่อน อาจจะเป็นของแต่งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง (ระวาง พ.ศ. 1893-1912) ก็เป็นได้” (อ้างถึงใน จิตร ภูมิศักดิ์ 2547: 490) ซึ่งพบหลักฐานว่าโครงการแข่งน้ำถูกใช้ในพระราชพิธีศรีสัจปานกาลในสมัย พระเจ้าอยู่ทอง เพราะปรากฏพระนามของ “พระรามาธิบดี” ในวรรณคดีที่ว่า

ผู้ขับชื้อ ชื่อใครใจคด ขบถแก่เจ้า ผู้ผ่านเกล้าอยุธยา สมเด็จพระ
พระรามาริบัติ ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิศร ราชาริราช ท่านมี
อำนาจมีบุญ

(กรมศิลปากร 2540: 10)

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า วรรณกรรมกลุ่มประกาศ
การพระราชพิธีมีโครงสร้างเนื้อหาเป็นลักษณะเฉพาะ และสามารถจัดเป็น
ประเภทวรรณคดีได้ตามโครงสร้างเนื้อหาเช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภท
อื่นๆ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาเปรียบเทียบลักษณะโครงสร้างเนื้อหาในเนื้อ
ความของประกาศการพระราชพิธีสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ และปัจจัย
ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราช
พิธีจากสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์

2. โครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธี สมัยอยุธยา

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของโครงการแข่งน้ำไว้ ดังอภิปราย
ได้ต่อไปนี้

2.1 ประณามพจน์

โครงการแข่งน้ำขึ้นต้นด้วยการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพราหมณ์ 3
พระองค์ คือ พระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม ตามลำดับ โดยขึ้น
ต้นด้วยคำว่า “โอม” ก่อนจะตามด้วยคำบรรยายเทพองค์นั้นๆ ดังความว่า

โอม สิทธิสรวงศรีแก้ว แฝ้มฤตยู เอาจูเป็นแท่น แก่วนกลืน
ฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สี่มือถือสังข์จักรศาริธาณิ ภิรูอวตาร อสุร
แลงลาญทัก ททัคนิจรนายฯ

(กรมศิลปากร 2540: 7)

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับความหมายบทประณามพจน์ของ เสาวณิต วิงวอน ที่ให้ความหมายของคำว่าประณามพจน์ไว้ว่า “*ประณามพจน์คือคำไหว้ครู ได้แก่ พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งผู้แต่งเคารพนับถือ บางเรื่องผู้แต่งกล่าวถึงทั้งหมด บางเรื่องเลือกกล่าว บางเรื่องมีบทประณามพจน์ยืดยาวแต่บางเรื่องเป็นอย่งย่อๆ อย่างไรก็ตามบทประณามพจน์เป็นบทที่พบเสมอในวรรณกรรมยอพระเกียรติและอยู่ต้นเรื่อง*” (เสาวณิต วิงวอน 2530: 69) ส่วนประณามพจน์ของ โองการแข่งน้ำ ขึ้นต้นด้วยการกล่าวสดุดีเทพตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์ จึงสันนิษฐานได้ว่าโองการแข่งน้ำพราหมณ์ในราชสำนักเป็นผู้แต่ง หลังจากสดุดีเทพทั้งสามแล้วจึงเข้าส่วนเนื้อหา

2.2 เนื้อหา

โองการแข่งน้ำเป็นประกาศการพระราชพิธีที่ใช้สำหรับการอัญเชิญ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาดูผู้กระทำการถือน้ำโดยเฉพาะ แต่ในส่วนเนื้อหาก็ไม่ได้มีเพียงแค่การอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น มีเรื่องของตำนานต่างๆ เช่น

ตำนานไฟไหม้จักรวาล

นานาอเนกน้ำวเดิมกัลป์	จักร้าจักราพาพเมื่อใหม่
กล่าวถึงตระวันเจ็ดอันพลุ่ง	น้ำแล้งใช้ขอตหาย

(กรมศิลปากร 2540: 7)

ตำนานพระพรหมสร้างสวรรค์ โลก และทวีปทั้งสี่

แลเป็นแผ่นดินเมืองอินทร์	เมืองธาดาแรกตั้ง
ขุนแผนแรกเอาดินดูที่	ทุกยั้งฟ้าก่อคิน
แลเป็นสี่ปวงดิน	เป็นเขายืนทรง้ำหล้า
เป็นเรือนอินทร์ธาเถือก	เป็นสร้อยฟ้าจิงบาน

(กรมศิลปากร 2540: 8)

ตำนานการตั้งพระสมมติราชา

แลมีคำมีวัน

กินสาลีเปลือกปล่อน

บมีผู้ต้อนแต่งบรรณา

เลือกผู้ยิงศเปนราชาอะคร้าว

เรียกนามสมมติราชาเจ้า

จึงตั้งท้าวเจ้าแผ่นดิน

(กรมศิลปากร 2540: 8)

จะเห็นได้ว่าตำนานในโองการแข่งน้ำเกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนาที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ไตรภูมิ และมีการเชื่อมโยงกับเรื่องของพระมหากษัตริย์เพื่อแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับพระมหากษัตริย์ด้วย และนอกเหนือจากตำนานแล้ว ในส่วนเนื้อหาของโองการแข่งน้ำยังมีการแทรกเรื่องพระราชพิธี ทั้งเรื่องการเลือกวันประกอบพิธี และอุปกรณ์ประกอบพระราชพิธี ดังความว่า

สมมติแกลั่วตั้งอาทิตยเดิมกลับ

สายท่นทรงธรมินทรเรือยหล้า

วันเสาร์วันอังคารวันไอยอาที

กลอยแรกตั้งฟ้ากล่าวแข่งผี

เชือกบาศด้วยชันรอง

ชื่อพระกำปูเจ้า

ท่นรังผยองมาแขก

แรกตั้งขวัญเข้ารูปเทียน

เหล็กกล้าหญ้าแพรกนั้นใบตุ้ม

เชียรเชียรใบบาตรน้ำ

โอมโอมภูมิเทเวศ

สืบคำฟ้าเที่ยงเฮยย่อเฮย

(กรมศิลปากร 2540: 8)

ความเบื้องต้นอธิบายถึงเรื่องการแข่งน้ำว่ากษัตริย์ที่พระผู้เป็นเจ้าของหรือองค์เทพแต่งตั้งให้มีอำนาจปกครองคน ตั้งแต่เริ่มกลับแรกได้ตั้งโองการแข่งน้ำให้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพยาน ในวันเสาร์ วันอังคาร วันอาทิตย ซึ่งในทางโหราศาสตร์เป็นวันแข็ง ซึ่งในการทำพระราชพิธีจะต้องมีเชือกบาศรองกันเป็นชั้น เพื่อรองให้พระกำปูเจ้า ครูของหมอช่าง (ราชบัณฑิตยสถาน 2545: 34) ที่ได้ลงมาในพระราชพิธีด้วย ให้ตั้งเครื่องสังเวทบูชา เช่น รูปเทียน ไช้ ขวัญ ข้าว เหล็กกล้า หญ้าแพรกมัดเป็นกำ ใบมะตูมใส่ลงในบาตรน้ำ เพื่อ

ใช้ระหว่างการแข่งขันสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลังจากกล่าวถึงเรื่องการตั้งพระราชพิธีแล้ว ในส่วนเนื้อหาจึงเป็นการกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เพื่อลงมาสืบแข่ง ผู้คิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฟ้ากระแฉ่นเรือนผยองช่วยดู   เอาธงเป็นหมอกหว่าย
เจ้าผาดำสามเส้าช่วยดู   แสนผีพึงยอมท้าว
เจ้าผาดำผาเผือกช่วยดู   หันเหี้ยวปู่สมิงพราย
เจ้าผาหลวงผากลายช่วยดู

(กรมศิลปากร 2540: 9)

การอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโองการแข่งน้ำมีลักษณะเป็นการเชิญ สิ่งศักดิ์สิทธิ์กลุ่มหนึ่งลงมาแล้วกระทำการสืบแข่งให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์แสดง อิทธิฤทธิ์ต่อผู้คิดคดทรยศตามคำแข่ง ก่อนจะเริ่มอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์กลุ่ม ใหม่ จึงเป็นลักษณะของการเชิญไปแข่งไปสลับกัน ไม่ได้มีการแบ่งส่วนแต่ อย่างไม่ใด ส่วนเนื้อหาอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏคือเรื่องของพระมหากษัตริย์ “สมเด็จพระรามาธิบดี” ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น

2.3 ปัจฉิมบท

ในบทส่งท้ายของโองการแข่งน้ำเป็นการขอพรให้แก่ผู้ร่วมกระทำการ ถือน้ำที่มีใจจงรักภักดีให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาอำนวยอวยพรให้ ดังความว่า

อำนาจแปล้เมื่อแมนอำมรลลิตี   มีศรีบุญพ่อก่อกเศกเหง้า
ยศท้าวตรีไตรจักร   ใครชื่อเจ้าเดิมนาง
มิ่งเมืองบุญศักดิ์แพร่   ใครชื่อรางควายทอง
เพิ่มช้างม้าแผน้วควาย   ใครชื่อฟ้าสองย้าวเร่งยิน

(กรมศิลปากร 2540: 10)

นอกจากการขอพรให้กับผู้จงรักภักดีแล้ว ในปัจฉิมบทยังขอพรให้ พระมหากษัตริย์ทรงมีความสุขสมบูรณ์ ดังความว่า

(กรมศิลปากร 2540: 11)

สรุปได้ว่า โครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีเรื่องโครงการแข่งขันน้ำ มีโครงสร้างหลักไม่ต่างจากวรรณคดีกลุ่มอื่นๆ เพียงแต่โครงสร้างย่อยในส่วนเนื้อหานั้นมีลักษณะเด่นเฉพาะประกอบไปด้วย 1. ตำนาน 2. เรื่องพระราชพิธี 3. อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์/แข่ง 4. เรื่องพระมหากษัตริย์ ส่วนในบทส่งท้ายมีการขอพรตามขนบนิยมของวรรณคดี โครงสร้างเนื้อหาโดยสรุปของโครงการแข่งขันน้ำแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

โครงสร้าง	ประเภท พจน์	เนื้อหา							ปัจจัยมบท
	สตฺติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในศาสนา พราหมณ์	ตำนาน			เรื่องพระราชพิธี		เชิญสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์/ สาปแข่ง	เรื่องพระ มหากษัตริย์	
		ตำนาน โพใหม่ โลก	ตำนาน กำเนิด จักรวาล	ตำนาน การตั้ง พระสมมติ ราช	ที่มา	การตั้ง พระราช พิธี			
ลำดับเนื้อหา	1	2	3	4	5	6	7	8	9

ตารางที่ 1 ตารางแสดงโครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีสมัยอยุธยา: โครงการแข่งขันน้ำ

3. โครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์

ประกาศการพระราชพิธีในสมัยรัตนโกสินทร์มีจำนวนมากกว่าประกาศการพระราชพิธีสมัยอยุธยา โดยเฉพาะรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่ามีการใช้ประกาศการพระราชพิธีประกอบพระราชพิธีต่างฉบับกันตามกลุ่มพระราชพิธี ทั้งนี้พระราชพิธีที่มีประกาศการพระราชพิธีประกอบใช้ได้แก่ พระราชพิธีเศวตฉัตรสวนาน (เดือน 5, 11), พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ (เดือน 6), พระราชพิธีสารท (เดือน 10), พระราชพิธีจองเปรียง (เดือน 12), พระราชพิธีตรียัมพวาย (เดือน 1), พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ (เดือน 4), พระราชพิธีศรีสัจปานกาล (เดือน 5, 10) และพระราชพิธี

ในวโรกาสพิเศษของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีสมภาคภิเษก พระราชพิธีรัชดาภิเษก พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก โครงสร้างเนื้อหาหลักของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ คงขนบนิยมแบบเดียวกับโองการแข่งน้ำ คือแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ประณามพจน์ เนื้อหา และปัจฉิมบท แต่จะมีโครงสร้างย่อยแตกต่างกันตามแต่ละพระราชพิธี ซึ่งจำแนกรายละเอียดได้ดังนี้

3.1 ประณามพจน์

ในส่วนประณามพจน์ของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ มีความแตกต่างจากต้นเค้าประกาศการพระราชพิธีอย่างโองการแข่งน้ำที่ขึ้นต้นด้วยการกล่าวสดุดีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพราหมณ์ โดยนำการกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยอยู่ในส่วนเนื้อหาของโองการแข่งน้ำมากล่าวอัญเชิญไว้ในช่วงต้น แต่ทั้งนี้ในส่วนประณามพจน์ของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์พบว่ามีรูปแบบเนื้อหา ดังนี้

3.1.1 กล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาสดับฟังประกาศ พบในประกาศการพระราชพิธีทุกฉบับ โดยแต่ละพระราชพิธีจะเลือกเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เหมาะสมกับพระราชพิธีนั้นๆ ยกเว้นพระราชพิธีรูปแบบพิเศษที่มีการแทรกปนหรือขึ้นต้นด้วยคาถาบาลีเพื่อกล่าวบูชาและขอพรพระผู้เป็นเจ้า

ตัวอย่าง

รูปแบบทั่วไป: ประกาศพระราชพิธีสารทราษฎร์ รัชกาลที่ 4

ข้าพระพุทธเจ้า ขอประกาศเชิญเทพยเจ้าทั้งปวงผู้มีฤทธิ์
ทรงมหิศวรงค์ศักดิ์สิทธิ์ ลิงสถิตยในภูมิพฤกษอากาศถิ่นที่พิภพสถาน
พิมานแมนเมืองสวรรค์ ชั้นกามาพจรแลพรหมโลกย์จนสุธาวาศ...
จงมาสมโสมสรลันนิบาตประชุมให้พร้อมกันในที่สมาคม อุดมมหาไชย
มงคลราชพิธีอเนกรศปายาศ สำหรับสารทกาล แลสาส์คัพภทานา
รัมภสมัย ณพระราชสถานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้ จงเจียโสตร

ลงสดับคำประกาศ

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 2508: 89)

รูปแบบพิเศษ: ประกาศพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 5

สร้อยศรี สแสน สพันธ์ นรินทร์ ปรีดีตานุกาโว สทา รักขตุดิ ผริต
วาน เมตต์ สเมตต์ดา ภาทนต์ดา อวิกซ์ิตต์จิตต์ดา ปรีตต์ ภาณันต์ ๗

ภาทนต์ดา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าจง
สำรวมจิตรอย่าให้ฟุ้งซ่าน จงกอบด้วยเมตตาจิตระแม่เมตตาพรหม
วิหารไปในราชสกุล แล้วจึงสำแดงซึ่งพระปรีตต์ ด้วยอธิษฐานจิตร
ว่า ปรีดีตานุกาโว อันว่าอาณภาพพระปรีตต์นี้...

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2 2508: 28)

**3.1.2 กล่าวถึงพระนามเต็มของพระมหากษัตริย์ที่ประกอบพระ
ราชพิธีนั้นๆ** โดยประกาศการพระราชพิธีที่อยู่ในสมัยเดียวกัน แต่คนละ
พระราชพิธีก็จะระบุพระนามเต็มของพระมหากษัตริย์ตรงกัน อาจมีคลาด
เคลื่อนในเรื่องของตัวสะกดเท่านั้น โดยชื่อเต็มของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏ
ในประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ มีจำนวนทั้งสิ้น 4 พระองค์ ดังนี้

- 1) พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรศอิศวรบรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว
(รัชกาลที่ 2)
- 2) พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สุทศสมมติเทพยพงษ์
วงษาดิศวนกระษัตริย์ วรชัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักร
พรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)
- 3) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทร
เทพยมหามงกุฎ บุษยรัตนราชรวินษ์ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชัตติย
ราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรม

มิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าสยาม
ภพ (รัชกาลที่ 5)

- 4) พระบาทบรมนเรนทร์ สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
อรรคมหาบุรุษบรมนราธิราช พินิตประชานารถ มหาสมมตวงษ์
อดิศัยพงษ์วิมลรัตน์ วรชัตติยราชินิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักร
พรรดิราชาสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร
พระมงกุฎเกล้าเจ้าจอมภพ (รัชกาลที่ 6)

3.1.3 กล่าวถึงชื่อเต็มของพระนครที่พระมหากษัตริย์ปกครอง

ประกาศการพระราชพิธีสมัย์รัตนโกสินทร์เกือบทุกฉบับจะกล่าวถึงนาม
ราชธานีกรุงเทพมหานครต่อจากชื่อของพระมหากษัตริย์ โดยใช้ชื่อเต็ม
ซึ่งตรงกันในทุกฉบับ อาจผิดกันที่คำสะกดและอักขรวิธีตามแต่ยุคสมัยที่
เปลี่ยนไป นามเต็มของกรุงเทพมหานครที่ปรากฏในประกาศการพระราชพิธี
สมัย์รัตนโกสินทร์ คือ กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา
มหาดีลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน

จากรูปแบบเนื้อหาทั้ง 3 ส่วน สามารถสรุปได้ดังนี้

กล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาสถับฟังประกาศโดยใช้คาถาบาลี
มีการแปลความควบคู่ไปด้วย → กล่าวถึงพระนามเต็มของพระมหากษัตริย์
→ กล่าวถึงนามเต็มของพระนครที่พระมหากษัตริย์ปกครอง

ความที่ขีดเส้นใต้คือเนื้อหาที่ปรากฏในส่วนประณามพจน์ของ
ประกาศการพระราชพิธีทุกฉบับ และเนื้อหาทั้งหมดสามารถสลับเรียงลำดับ
เนื้อหา ก่อนหลังกันได้ตามรูปแบบประกาศการพระราชพิธีในแต่ละพระ
ราชพิธีที่แตกต่างกัน จะเห็นได้ว่ารูปแบบเนื้อหาในส่วนประณามพจน์ของ
ประกาศการพระราชพิธีมีการปรับเปลี่ยนจากประกาศการพระราชพิธีต้น
เค้าอย่างโองการแข่งน้ำค่อนข้างมาก

3.2 เนื้อหา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่าประกาศการพระราชพิธีในสมัย์รัตนโกสินทร์

ยังคงสอดแทรกเนื้อหาเดิมได้แก่ ตำนาน เรื่องพระราชพิธี เรื่องพระมหากษัตริย์ แต่ในส่วนเนื้อหาที่เพิ่มเติมเข้ามาคือเรื่องของประวัติศาสตร์ และชื่อเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ ซึ่งถูกเพิ่มเข้ามาเฉพาะในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินที่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4

เรื่องชื่อเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ ตัวอย่างในประกาศพิธีตรุษ รัชกาลที่ 4

ศรีอยุธยามหานครบูรณ วิเศษไชยชาญไชยนาท นครสวรรค์
สุพรรณบุรี นครไชยศรี สิงห์สวรรค์ อินทร์ พรหม มโนรม ลพบุรี อุ-
ไทยธานี พิจิตร พิศณุโลก โอฆบุรี ศรีภิรม พรหมพิราม ชุมครลำแดง
ชุมแสงสงคราม ไชยนาม นครชุม ภูมี คำ นครผ่าหมาก นครนายก
นครไทย ไทยบุรี ศรีพนมมาศ ชาตกรการ ด่านซ้าย เทพบุรี พิไชยธานี
พิพัฒ พิบูลย์

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 2508: 193)

เรื่องประวัติศาสตร์ ตัวอย่างในประกาศสังเวย พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่า รัชกาลที่ 6

สมเด็จพระบรมราชาธิราชเสวยไอสวริยาธิปัตติ ถัดมาพระเจ้า
ทองจันท แลพระเจ้ารามศวรได้เสวยสมบัติสืบพระวงศ์ อิกองค์
สมเด็จพระเจ้ารามบรมนารณรินทร์ พระเจ้านครินทร์ พระเจ้า
สามพระยา ตลอดจนมาถึงสมเด็จพระเจ้าบรมไตรโลกนายก สมเด็จพระ
เจ้าอินทราชา

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2 2508: 59)

โครงสร้างย่อยของเนื้อหาที่มีการให้ความสำคัญคือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ โดยมีการกล่าวถึงพระราชกรณียกิจและเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นการยกย่องพระเกียรติพระมหากษัตริย์ให้เทวดาและมนุษย์ฟัง ดังตัวอย่างเช่น

พระราชกรณียกิจบำเพ็ญพระราชกุศลของพระมหากษัตริย์: ประกาศพระราชพิธีฉัตรมงคลแลโคลงสาม

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระสังฆราช (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
สมเด็จพระราชาคณะ (พรหมฺมหารัชมังคลาจารย์) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 2508: 132)

3.3 ปัจฉิมบท

ประกาศการพระราชพิธีสมัญรัตนโกสินทร์ยังคงขนบนิยมแบบวรรณคดีอื่นๆ ในเรื่องของการขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการอัญเชิญลงมาในพระราชพิธี มีสิ่งที่ปรับเปลี่ยนจากต้นเค้าเดิมอย่างโองการแข่งน้ำคือเรื่องของการแข่ง แต่ในประกาศการพระราชพิธีสมัญรัตนโกสินทร์มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแข่งน้อยกว่า ขณะที่โองการแข่งน้ำที่มีการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์พร้อมๆ กับการแข่งผู้คิดทฤษฎีต่อพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้สันนิษฐานว่าเป็นเพราะรูปแบบและวัตถุประสงค์ของพระราชพิธีที่นำประกาศการพระราชพิธีแต่ละฉบับไปใช้นั้นแตกต่างกัน แต่ในส่วนที่ยังคงเดิมคือการขอพรถวายแด่พระมหากษัตริย์ และขอพรให้แก่ผู้เข้าร่วมพระราชพิธีทุกคน ดังตัวอย่างเปรียบเทียบการขอพรในโองการแข่งน้ำกับประกาศพระราชพิธีสารทรวงศ์มีกวนข้าวทิพย์ว่า

โองการแข่งน้ำ

๑ ขยายขจรอเนกบุญ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
จักรพรรดิศรราชเรือยหล้า สุขผ่านฟ้าเบิกสมบูรณพอลสมบูรณ

(กรมศิลปากร 2540: 11)

ประกาศพระราชพิธีสารทวายต้นมีกวนข้าวทิพย์ รัชกาลที่ 5

ด้วยอำนาจมานพระหฤทัยทรงพระกรุณาประชาราษฎร์ ขอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสร็จเสวยความสุขสวัสดิ์ ขจัดพระโรคแรมไกล กษัยอันตราย สบายพระ วรองค์ ดำรงราชไมตรี ถึงสามหมื่นวันแลยิ่งกว่า ท้าวฆ่าศึกจึ่งนึกขามความเกียจรัยแปดตี เทียร ย่อมมีมิตรจิตร มาสนิทจงรักพำนักนอบในบาท บรมนารถนุภดิศนทร์ ประมินทร์จุลจอมเกล้า เจ้าจักรพรรดิ

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 2508: 97)

สรุปได้ว่าโครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ ยังคงโครงสร้างเนื้อหาหลักเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง มีเพียงแต่โครงสร้างย่อยเท่านั้นที่มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมให้เข้ากับตัวพระราชพิธีและยุคสมัยด้วย โดยสามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

ประณามพจน์	เนื้อหา	ปัจจัยมบท
<u>คาถา</u>	เรื่องพระราชพิธี	<u>ขอพร</u>
<u>เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์</u>	ตำนาน	<u>สาปแช่ง</u>
<u>ชื่อพระมหากษัตริย์</u>	เรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์	<u>คาถา</u>
<u>ชื่อเมือง</u>	ประวัติศาสตร์	
	ชื่อเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์	

ตารางที่ 2 ตารางแสดงโครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์

โครงสร้างย่อยที่เน้นตัวหนา ได้แก่ ประณามพจน์-เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และปัจจัยมบท-ขอพร ผู้วิจัยพบว่าโครงสร้างย่อยทั้งสองเป็นขนบนิยมในการแต่งรูปแบบเนื้อหาในประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนข้อความที่ประจูด ..... ขีดข่างใต้คือประกาศการพระราชพิธีบางประเภท อาจจะตัดส่วนนั้นออก หรืออาจมีการโยกย้ายไปอยู่โครงสร้างหลักในส่วนอื่น

4. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธี

โครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ได้รับอิทธิพลจากประกาศการพระราชพิธีสมัยอยุธยาที่เป็นต้นเค้าของประกาศการพระราชพิธีมาโดยเฉพาะขนบนิยมในการคงโครงสร้างเนื้อหาแบบวรรณคดีไว้ได้แก่ ประณามพจน์ เนื้อหา และปัจฉิมบท หากแต่ว่าโครงสร้างย่อยที่เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างหลักมีความปรับเปลี่ยนเปลี่ยนแปลง ดังตารางเปรียบเทียบโครงสร้างของประกาศการพระราชพิธีต้นเค้ากับโครงสร้างย่อยของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้

โครงการแข่งน้ำ	ประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์
สุดดีสิ่งศักดิ์สิทธิ์	เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ตำนาน	ตำนาน
เรื่องพระราชพิธี	เรื่องพระราชพิธี
เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์/แข่ง	ประวัติศาสตร์
เรื่องพระมหากษัตริย์	เรื่องพระมหากษัตริย์
ขอพร	ชื่อเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์
	ขอพร

ตารางที่ 3 ตารางแสดงการเปรียบเทียบโครงสร้างของประกาศการพระราชพิธีระหว่างสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

ความแตกต่างด้านโครงสร้างเนื้อหาย่อยของประกาศการพระราชพิธีต้นเค้าและประกาศการพระราชพิธีที่สร้างในยุคหลัง แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดจากปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยสันนิษฐานว่าปัจจัยในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์มีทั้งสิ้น 3 ประการ โดยอภิปรายได้ดังนี้

1. การใช้ประกาศการพระราชพิธีในพระราชพิธีอื่นๆ ที่ต่างจากตัวต้น

เค้า กล่าวคือ โครงสร้างย่อยแบบโองการแข่งน้ำใช้เฉพาะพระราชพิธีถือน้ำ แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์สร้างประกาศพระราชพิธีเพื่อใช้ในพระราชพิธีอื่นๆ ด้วย ทำให้จุดมุ่งหมายของประกาศการพระราชพิธีที่แต่เดิมมีเฉพาะโองการแข่งน้ำ เป็นวรรณกรรมคำสวดสาบานเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ผูกพันข้าราชการบริพารไม่ให้คิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ (อาทิตย์ ศรีจันทร์ 2552: 146) มีความเปลี่ยนแปลงไปด้วยความแตกต่างขององค์ประกอบและเงื่อนไขทางด้านพิธีกรรม

แต่เมื่อนำไปสร้างประกาศการพระราชพิธีในพระราชพิธีอื่นๆ เช่น พระราชพิธีที่จัดขึ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับประชาชน เช่น พระราชพิธีพืชมงคลแลกรวดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เป็นต้น เมื่อรูปแบบพระราชพิธีต่างกัน ทำให้จุดประสงค์ในการใช้ประกาศการพระราชพิธีเปลี่ยนไปตามเป้าหมายของพระราชพิธี โครงสร้างเนื้อหาจึงปรับเปลี่ยนให้เข้ากับพระราชพิธีมากขึ้น

2. อิทธิพลด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชวินิจฉัยเรื่องศาสนาที่ปรากฏในโองการแข่งน้ำไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ว่า “พิเคราะห์ดูในคำโคลงแข่งน้ำนี้ ไม่มีเจือปนพระพุทศศาสนาเลย เป็นของไสยศาสตร์แท้ จนน่าสงสัยว่าจะมิใช่เกิดขึ้นในครั้งพระรามาธิบดีที่ ๑ ข้าไปอีก น่ากลัวจะแปลลอคัดต่อๆ กันมาจากเมืองที่ถือไสยศาสตร์ ไม่ได้ถือพระพุทศศาสนาแต่โบราณ” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ 2503: 252) ซึ่งข้อสันนิษฐานของรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่า “โคลงแข่งน้ำนี้ไม่มีพุทศเจือปนเลย”

การศึกษาวินิจฉัยในยุคต่อมาพบว่า โองการแข่งน้ำมีความเชื่อในคติพุทศศาสนามาจากไตรภูมิพระร่วงสมัยสุโขทัย โดยกล่าวว่า “ผู้แต่งลิลิตโองการแข่งน้ำนั้นประทับใจ และได้อิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วงก็เพราะว่า ภาษาความเปรียบตอนไฟบรรลัยกัลป์ตอนโลกถูกทำลายนั้น ในลิลิตโองการแข่งน้ำ เกือบจะตรงกับในไตรภูมิพระร่วงตัวอักษรต่อตัวอักษร ดิฉันขอยกตอนที่บอกว่า ‘ฝูงเทพนอบนพานเบียดเบ่ง’ ในลิลิตโองการแข่งน้ำจะมีตรงกัน

กับในหนังสือไตรภูมิพระร่วงในกัณฑ์ที่ 10 ที่บอกว่า ‘แลเทียรย่อมเบียดเสียดกันอยู่ ดุจดั่งแบ่งยัดคณา นั้นแล’” (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ อ้างถึงใน วุฒิชัย โสภณกาญจน์ 2531: 67)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในโครงการแข่งน้ำ จะพบว่าโครงการแข่งน้ำได้รับอิทธิพลทางศาสนาทั้งสามลัทธิ ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และการนับถือผี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กล่าวอัญเชิญเทพในศาสนาพราหมณ์

๑ โอมบรมเศวราย ผายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเสด็จเหนือวัว
เผือก เอาเงือกเกี่ยวข้าง อ้างทัดจันทร์เป็นปิ่น ทรงอินทรชฎา สาม
ตามพระแพรง แกว่งเพชรกล้า ฆ่าพิฆนัญญูไรฯ (แทงพระแสงศร
อัคนีवाद)

(กรมศิลปากร 2540: 7)

ตำนานที่ได้รับอิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วง

๑ สามารถญาณครเพราะเกล้าครองพรหม ผุ่งเทพนงบนปานเบียดแบ่ง
สรลมเต็มพระสุธาवासแห่งนั้น ฟ้าแจจจอดนิโรโธ

(กรมศิลปากร 2540: 7)

กล่าวอัญเชิญผี

๑ ดิร้ายบอกคนจำ ผีพรายผีชรหมื่นคำช่วยดู
กำรูลิ้นเป็นเปลว บชีอน้ำตัดคอค

(กรมศิลปากร 2540: 9)

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างเนื้อหาของประกาศการพระราชพิธีได้รับอิทธิพลทางศาสนาที่ผสมผสานกันทั้งสามลัทธิ เนื้อหาโครงการแข่งน้ำจึงมุ่งเน้นนำหนักไปในเรื่องของ การอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสามลัทธิเพื่อลงมากระทำการแข่งและลงโทษตามจุดประสงค์ของพระราชพิธีถือน้ำ แต่ในสมัย

รัตนโกสินทร์อิทธิพลทางด้านพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในพระราชพิธีของพระราชสำนักมากขึ้น ส่งผลต่อประกาศการพระราชพิธีทำให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเนื้อหาบางส่วน เช่น การเพิ่มเติมคาถาภาษาบาลี เป็นต้น

3. *สถานภาพของพระมหากษัตริย์* การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองให้ตามกระแสและสมัยที่แต่เดิมในประกาศโครงการแข่งน้ำ พระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นสมมติเทพโดยเชื่อมโยงให้เห็นความเกี่ยวพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังความที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำ ความว่า

แลมีคำมีวัน   กินสาลีเปลือกลปล้อน
บมิผู้ดื้อนแต่งบรรณา   เลือกผู้ยิ่งยศเปนราชาอะคร้าว
เรียกนามสมมติราชเจ้า   จึงตั้งท้าวเจ้าแผ่นดิน

(กรมศิลปากร 2540: 8)

สถานภาพของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์อยู่เหนือประชาชนโดยชอบธรรม ซึ่งมีความแตกต่างจากสถานภาพของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ต้องการสร้างความรู้ความเข้าใจในพระมหากษัตริย์ในฐานะธรรมราชา ด้วยการกล่าวถึงเรื่องของพระมหากษัตริย์ให้ประชาชนได้รับรู้ ในฐานะที่เป็นผู้ปกครองโดยธรรม เช่น การกล่าวเรื่องการทำนุบำรุงศาสนาของพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างเช่น

ประกาศพระราชพิธีรัชดาภิเษก สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) ผู้แต่ง (สมัยรัชกาลที่ 5)

๑ *พระองค์ทรงพระราชศรัทธา บริบูรณ์ด้วยศิลปปัญจเวรวิรัตติ
แลทศพิชราชธรรม เปนข้อปฏิบัติสำหรับพระองค์และดำรงในขั้นดี
คุณ...และชื่อตรงดำรงยุติธรรมทรงอุปถัมภ์ชนชาวประชาราษฎร์ แล
ปกครองพระพุทธศาสนด้วยอาการดี*

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2 2508: 86-87)

และยังคงสร้างความชอบธรรมให้พระมหากษัตริย์ในฐานะนัก

ปกครองด้วยการเพิ่มเติมเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ ลำดับราชวงศ์ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ในพระราชพิธีสังเวยเทวดากรุงเก่า ดังตัวอย่างเช่น

ประกาศสังเวยเทวดากรุงเก่า รัชกาลที่ 5

แลพระเจ้ารามธิบดีถวัลยราชสมบัติสืบพระราชวงศ์ องค์สมเด็จพระเจ้าบรมราชามหาพุทธางกูรราเมศวรบรมนารถ พระเจ้ารัชฎาธิราชภูมิบาล พระเจ้าไชยราชาธิราชผู้ครองพระนครโบราณอยุธยา...แลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนารถซึ่งทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลสุทนต์มุนี เทพยพงษ์ชาติศวรรกระษัตริย์ วรรชัฎยราชินิกโรดม จาตุรันบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแต่ก่อนเมื่อดำรงอยู่ในศิริรัตนราไชยมไหสวรรยราชิปัตินกรุงเทวมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2 2508: 48-51)

รวมไปถึงการให้ความรู้เรื่องชื่อเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ผู้รับฟังประกาศได้ทราบว่าอาณาของพระมหากษัตริย์ได้ปกครองดินแดนใดและขอบเขตเมืองใดเพื่อสร้างพื้นที่ให้พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะจักรพรรดิราช ดังตัวอย่างจากประกาศเทวดาพระราชพิธีตรุษรัชกาลที่ 5 ประกาศเวลาเช้า ดังนี้

ปฐมธานี ธิญบุรี มินบุรี นครเขื่อนขันธ์ ประจันตนครา ๆ เอ
กษณะจัดตาศีสุตตะระเอกะสะตะนะคะระปะมาณ กะลาโหมเขต
ประเทศลิมมา ๆ ด้านกรมดิตถ์นั้นประจันตศิรีเขตร จันทบุรี ตรี
แกลง หลง ลมุง ระยอง พนัศนิคม สาคบุรี นครไชยศรี แลแขวง
พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเรียกว่าพระนครปฐม เปนที่บรรจุพระบรมธาตุ
แต่โบราณ ก็ได้พระราชทานส่วยกัลปนา เปนพุทธบูชาในพระเจดีย์

อันเป็นหลักในกรุงสยาม แลเมืองสมุทรสงคราม สมุทรปราการ ชล
นนทบุรี ลิบห้านครีณาทั้งสามส่วน โดยประกาศพระราชอาณา
เขตฯ

(ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 2508: 217)

5. สรุป

โครงสร้างเนื้อหาหลักของประกาศการพระราชพิธีในสมัยอยุธยาและ
รัตนโกสินทร์มีทั้งหมด 3 ส่วน ได้แก่ ประณามพจน์ เนื้อหา และปัจฉิมบท
แจกเช่นเดียวกับโครงสร้างเนื้อหาของวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ในส่วนโครงสร้าง
ย่อย ประกาศการพระราชพิธีมีโครงสร้างย่อยแตกต่างกันไปตามการพระ
ราชพิธี การเรียงลำดับเนื้อความโครงสร้างย่อยก็ต่างกัน แต่ใจความสำคัญ
ของประกาศการพระราชพิธีคือการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาสถับรับฟัง
ประกาศการพระราชพิธีนั้นๆ ความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาในประกาศการ
พระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์เกิดจากปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมเป็น
หลักที่ส่งอิทธิพลให้ประกาศการพระราชพิธีมีระเบียบแบบแผน มีลำดับ
เนื้อหา ต่างจากประกาศการพระราชพิธีสมัยอยุธยา ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิด
การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเนื้อหาในวรรณกรรมประกาศการพระราชพิธี
ได้แก่ รูปแบบพระราชพิธีที่แตกต่างกัน อิทธิพลของพระพุทธศาสนา และ
สถานภาพของพระมหากษัตริย์ซึ่งเปลี่ยนไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร, 2540. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1.** กรุงเทพฯ: ศิลปาภา.

จิตร ภูมิศักดิ์, 2547. **โครงการแข่งน้ำและข้อคิดเห็นใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา.**

กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2503. **พระราชพิธีสิบสองเดือน.** พระนคร: กรมศิลปากร.

ชัยรัตน์ พลमुख, 2552. **วรรณคดีประกอบพระราชพิธีสมัยรัตนโกสินทร์: แนวคิดธรรมราชากับกลวิธีทางวรรณศิลป์.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า, 2536. **สาส์นสมเด็จพระเจ้า 4 พ.ศ. 2476.** มูลนิธิสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และองค์การค้าของคุรุสภา จัดพิมพ์ฉลองพระชนมายุสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครบ 3 รอบ พุทธศักราช 2534. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเจ้า.

ราชบัณฑิตยสถาน, 2545. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา** ลิลิตโครงการแข่งน้ำ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วุฒิชัย โกศลกาญจน์, 2531. **การชำระวรรณกรรมเรื่องโครงการแข่งน้ำ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระ, 2508. **ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1.** กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

_____, 2508. **ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2.** กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

เสาวณิต วิงวอน, 2530. **การวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

อาทิตย์ ศรีจันทร์, 2552. **การศึกษาวเคราะห์วรรณกรรมคำสัถย์สาบานของไทย.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

